

УДК [378.147: 371.13]: 376.545

В. В. Ушмарова

НАУКОВО-МЕТОДИЧНА СИСТЕМА НЕПЕРЕРВНОГО ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ

© Ушмарова В. В., 2016

<http://orcid.org/0000-0003-1394-3596>

У статті визначено актуальність неперервного формування готовності вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями. Розкрито структуру готовності вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями. Окреслено методологічне підґрунтя, стратегічну мету, провідну ідею формування досліджуваного феномену. Висвітлено сутність розробленої й впровадженної в практику освітньої діяльності закладів вищої та післядипломної педагогічної освіти науково-методичної системи формування готовності вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями. Визначено основні новоутворення особистості вчителя початкової школи на кожній ланці (бакалаврат-спеціалітет, післядипломна педагогічна освіта, самоосвіта) неперервної педагогічної освіти. Схарактеризовано сутність цільового, концептуального, змістовно-контекстного, контрольного, коригувального, результативного компонентів науково-методичної системи формування готовності вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями в умовах неперервної педагогічної освіти.

Ключові слова: *готовність, вчитель початкової школи, обдаровані учні, неперервна педагогічна освіти, науково-методична система.*

Ушмарова В. В. Научно-методическая система непрерывного формирования готовности учителей начальной школы к работе с одаренными учащимися.

В статье определена актуальность непрерывного формирования готовности учителей начальной школы к работе с одаренными учащимися. Раскрыта структура готовности учителей начальной школы к работе с одаренными учащимися. Определены методологические основы, стратегическая цель, ведущая идея формирования исследуемого феномена. Освещены сущность разработанной и внедренной в практику образовательной деятельности учреждений высшего и последипломного педагогического образования научно-методической системы формирования готовности учителей начальной школы к работе с одаренными учащимися. Определены основные новообразования личности учителя начальной школы на каждом звене (бакалавриат-специалитет, последипломное педагогическое образование, самообразование) непрерывного педагогического образования. Охарактеризована сущность

целевого, концептуального, содєржательного-контекстного, контрольно-корректирующего, результативного компонентов научно-методической системы формирования готовности учителей начальной школы к работе с одаренными учащимися в условиях непрерывного педагогического образования.

Ключевые слова: готовность, учитель начальной школы, одаренные ученики, непрерывное педагогическое образование, научно-методическая система.

Ushmarova V. V. Scientific and methodical system of continuous formation of readiness of primary school teachers to work with gifted pupils.

The actuality of continuous formation of readiness of primary school teachers to work with gifted pupils has been defined in the article. The structure of readiness of primary school teachers to work with gifted pupils has been discussed. The methodological framework, the strategic purpose, the key idea of formation of researching readiness have been outlined. The essence of developed and implemented activity of higher educational institutions and postgraduate pedagogical education of scientific and methodical system of formation of readiness of primary school teachers to work with gifted pupils in practice has been clarified. The main new formations of personality of elementary school teacher for each level (bachelor and specialist, postgraduate pedagogical education, self-education) of continuous pedagogical education have been determined. The nature of the purpose, conceptual, content and context, control and corrective, the effective components of scientific and methodical system of formation of readiness of primary school teachers to work with gifted pupils in terms of continuous pedagogical education have been characterized.

Key words: readiness, elementary school teacher, gifted pupils, continuous pedagogical education, scientific and methodical system.

Постановка проблеми. Як свідчить аналіз найбільш розвинених країн, висока стабільність суспільства безпосередньо пов'язана з увагою до формування інтелектуальної еліти, яка по суті задає темп розвитку науки, техніки, економіки, культури. Виховання національної еліти для будь-якого суспільства має принципове значення, і запорукою успіху у цьому є компетентний учитель. Саме тому школа, яку справедливо називають «генетичною матрицею культури» [2], потребує фахівців з унікальними поєднаннями особистісних і професійних якостей, підготовлених до роботи з обдарованими учнями.

З огляду на державну, соціальну та освітню значущість проблеми обдарованості, вирішальним фактором стає готовність педагогів по-новому визначати роль учителя у роботі з обдарованими учнями як консультанта, що супроводжує навчальний процес, поважає особистість таких дітей і бере до

уваги їхній потенціал, потреби, а також і часто незвичні освітні траєкторії й образ мислення.

Сьогодні проблема готовності вчителя до роботи з обдарованими учнями лежить не лише у площині якості діяльності вищих навчальних закладів. Динамічність соціальних змін, постійне доповнення переліку компетенцій, якими має оволодіти вчитель, постійна трансформація структури професійно-педагогічних знань вимагає перепідготовки вчителя протягом життя з тим, щоб досягти і зберігати відповідність зростаючому рівню вимог до професії. Стало очевидним, що навчити майбутнього вчителя всього необхідного протягом декількох років його перебування в стінах професійної школи, підготувати «раз і назавжди» неможливо. Професійна педагогічна освіта має забезпечити базову, фундаментальну підготовку вчителя, сформувавши у нього прагнення і здатність постійно поповнювати і оновлювати професійні знання. В результаті ми стикаємося із протиріччям між об'єктивною потребою у підготовці вчителів до роботи з обдарованими учнями і принциповою неспроможністю педагогічних вищих навчальних закладів повною мірою реалізувати цю потребу. Альтернативою має стати неперервна професійна підготовка педагога на засадах наступності і послідовності.

Вивчення особливостей підготовки вчителів до роботи з обдарованими учнями в основних ланках педагогічної освіти, аналіз змісту програм і навчально-тематичних планів курсової підготовки вчителів в системі підвищення кваліфікації, результатів діяльності педагогів-практиків свідчить про те, що рівень підготовки вчителів до даного виду діяльності недостатній, а процес формування готовності вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями як у системі вищої, так і післядипломної педагогічної освіти потребує вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз досліджень у галузі підготовки вчителів початкової школи до професійно-педагогічної діяльності (Н. Бібік, І. Гавриш, Н. Козакова, С. Мартиненко, І. Пальшкова, Р. Пріма, В. Сухомлинський, О. Савченко, Л. Хомич, Л. Хоружа, І. Шапошнікова та ін.), у сфері здібностей і обдарованості особистості (Д. Богоявленська, Л. Виготський, Л. Карпова, Н. Лейтес, В. Моляко, О. Музика, С. Рубінштейн, Б. Теплов, В. Шадриков та ін.), неперервної педагогічної освіти (С. Вершловский, В. Введенський, М. Кларін, Ю. Кулюткин, Н. Мукан,

О. Новиков, В. Олійник, С. Сисоєва та ін.), теорії освіти дорослих (С. Зміїв, Л. Лук'янова, Н. Ничкало, О. Огієнко та ін.) свідчить про те, що, по-перше, у національній системі освіти достатньо розробленими є питання теорії і практики ступеневої (бакалаври, спеціалісти, магістри) й післядипломної підготовки вчителів початкової школи як системи, яка передбачає певні умови для професійно-особистісного розвитку вчителів. По-друге, українськими і зарубіжними науковцями і педагогами розроблена широка палітра освітніх технологій, які сприяють становленню обдарувань дітей та молоді.

Водночас систематизація цих досліджень, аналіз існуючих традицій та інноваційних процесів, масової педагогічної практики дає можливість констатувати невизначеність концептуальних засад неперервної підготовки вчителів до роботи з обдарованими учнями.

Мета статті полягає у розкритті науково-методичної системи формування готовності вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями в умовах неперервної педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу. Вивчення та узагальнення наукових позицій широкого кола фахівців з проблеми формування готовності вчителів, здійснення контент-аналізу поняття «готовність», а також власний педагогічний досвід професійної підготовки вчителів початкової школи дозволили нам визначити *готовність вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями* як інтегративне утворення, що виникає в результаті професійно-педагогічної підготовки та виявляється в діалектичній єдності структурних компонентів, властивостей, зв'язків і відносин. Структура готовності розглядається нами в контексті особистісно-функціонального підходу як тотожна структурі педагогічної діяльності і містить мотиваційний, змістовий, процесуально-діяльнісний, рефлексивно-особистісний компоненти.

У процесі дослідження виявлено особливості формування готовності вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями в системі неперервної педагогічної освіти, обумовлені специфікою діяльності з категорією обдарованих учнів; і мети неперервної педагогічної освіти — цілісний професійно-особистісний розвиток вчителя впродовж життя.

Провідною ідеєю дослідження є твердження про те, що формування готовності учителів початкової школи в системі неперервної педагогічної освіти до пошуку, відбору та освіти обдарованих учнів з метою реалізації

їхнього творчого потенціалу, буде ефективним за умови здійснення його на основі обґрунтованої науково-методичної системи. Реалізація творчого потенціалу обдарованих дітей як інтелектуального потенціалу нації обумовлена сформованістю готовності вчителів до роботи обдарованими учнями, яка є результатом впровадження в різних ланках неперервної педагогічної освіти (університетській, післядипломній, самоосвітній) цілісної, багаторівневої, багатокомпонентної науково-методичної системи.

Ідеї, в яких виражається провідний задум концепції формування готовності вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями в системі неперервної педагогічної освіти полягають у тому, що науково-методична система:

- спрямована на формування вчителів початкової школи як суб'єктів а) професійної діяльності, б) неперервної педагогічної освіти; в) процесу виховання інтелектуальної еліти нації;
- дозволяє вчителів початкової школи здійснювати роботу з обдарованими учнями в гуманістичній і особистісно орієнтованій парадигмі;
- визначає механізми формування готовності вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями в умовах неперервної педагогічної освіти;
- дозволяє вибудувати поетапний процес формування зазначеної готовності згідно її структурних компонентів у їх взаємозв'язках;
- визначає зміст формування готовності вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями в умовах неперервної педагогічної освіти;
- визначає технології та комплекс методів, форм, засобів формування готовності вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями в умовах неперервної педагогічної освіти.

У нашому дослідженні ми спиралися на наукові результати, отримані Л. Кравченко, Т. Пономаренко, І. Рибальною та ін. щодо підготовки фахівців у системі неперервної освіти. Так, Т. Пономаренко розроблено і впроваджено систему формування управлінської культури керівників дошкільної освіти в університетській (спеціалітет – магістратура) та післядипломній (курсова підготовка, міжкурсова робота, самоосвітня діяльність) ланках неперервної педагогічної освіти [3]. Л. Кравченко встановлено, що неперервна поетапна професійна підготовка майбутнього менеджера розпочинається в системі загальної середньої освіти у процесі професійної орієнтації і самовиховання

особистості на початковому етапі; продовжується й концентрично поглиблюється у навчальному закладі III-IV рівнів акредитації на основному професійно-формувавальному етапі; триває на післядипломному етапі засобами педагогічної освіти і самоосвіти особистості впродовж життя [1]. І. Рибальновою створено активне освітнє середовище, що інтегрує формальну, неформальну й інформальну освіту в неперервній педагогічній освіті, спрямоване на формування готовності вчителів до дослідницької діяльності [4].

Вищезазначене сприяло розробці науково-методичної системи формування вчителя готовності вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями в умовах неперервної педагогічної освіти. У роботі цю систему ми розглядаємо як органічну єдність *цільового* (ієрархізована система стратегічних, тактичних та оперативних цілей на кожному етапі), *концептуального* (сукупність методологічних підходів, закономірностей, загальнодидактичних і специфічних принципів), *змістовно-контекстного* (висвітлює особливості змісту формування готовності до роботи з обдарованими учнями в процесі університетської освіти в межах підготовки у бакалавраті та спеціалітеті й в умовах післядипломної педагогічної освіти в межах курсової і міжкурсової підготовки вчителів початкової школи, що в кожній ланці неперервної педагогічної освіти (університетській, післядипломній, самоосвітній) набуває відповідної конкретизації у технологіях, методах, формах, засобах досягнення тактичних і оперативних цілей), *контрольно-коригувального* (комплекс моніторингових процедур, спрямованих на відстеження динаміки рівня сформованості в учителів компонентів готовності та, за необхідності, оперативне коригування процесу), *результативного* (комплекс діагностичних заходів з визначення ступеня досягнення стратегічної мети — формування вчителя, підготовленого до пошуку, відбору та освіти обдарованих учнів) компонентів.

Стратегічною метою спеціально розробленої та впровадженої науково-методичної системи є формування готовності вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями як цілісного, інтегративного, складного за змістом утворення особистості, що розглядається як сукупність компонентів: *мотиваційного* (ціннісні орієнтації і мотиви професійно-педагогічної діяльності у сфері пошуку, відбору та освіти обдарованих учнів); *когнітивного* (система методологічних (знання методологічних підходів до педагогічної діяльності:

системний, синергетичний, діяльнісний, компетентнісний, особистісно орієнтований, інноваційний, технологічний тощо), теоретичних (знання з педагогіки і психології здібностей і обдарованості: знання про ознаки і прояви обдарованості; критерії і методи виявлення обдарованості, технології і методи роботи з обдарованими учнями; знання індивідуально-психологічних особливостей обдарованих дітей тощо), методичних (знання сучасних методик і технологій навчання і виховання обдарованих учнів початкової школи: інтерактивні педагогічні технології, технології кооперативного навчання, індивідуалізованого навчання, індивідуального навчання та ін.) знань); *процесуально-діяльнісного* (сукупність гностичних, проектувальних, конструктивних, організаційних, комунікативних умінь) та *рефлексивно-особистісного* (важливі професійно-особистісні якості вчителя початкової школи, що зумовлюють характер його стосунків, особливості стилю взаємодії з обдарованими учнями, педагогічну креативність).

Методологічне підґрунтя формування готовності вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями становить сукупність системного, синергетичного, діяльнісного, особистісно орієнтованого, компетентнісного, аксіологічного, андрагогічного, акмелогічного підходів, комплекс детермінантних, атрибутивних і продуктивних закономірностей та система загальнодидактичних і специфічних принципів, що відображають ідеї: 1) неперервної освіти, 2) освіти дорослих, 3) професійно-педагогічної підготовки вчителів, 4) навчання і виховання обдарованих учнів. Детермінантні закономірності розкривають причинно-наслідкові зв'язки процесу формування готовності вчителів початкової школи в системі неперервної педагогічної освіти до роботи з обдарованими учнями з зовнішніми чинниками, що безпосередньо впливають і є об'єктивно існуючими і необхідними. Атрибутивні закономірності розкривають внутрішні характерні особливості і властивості досліджуваного процесу. Продуктивні закономірності (закономірності ефективності) визначають ті фактори, які впливають на його ефективність [5].

Формування готовності вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями здійснювалося на засадах положень стосовно того, що: ефективність поетапного процесу формування досліджуваної готовності забезпечується реалізацією відповідної багатокомпонентної науково-

методичної системи в університетській (бакалаврат, спеціалітет), післядипломній (курсова, міжкурсова підготовка), самоосвітній ланках неперервної педагогічної освіти.

Зміст формування готовності до роботи з обдарованими учнями в процесі університетської освіти в межах підготовки у бакалавраті і спеціалітеті, в умовах післядипломної педагогічної освіти в межах курсової і міжкурсової підготовки, самоосвітньої діяльності вчителів початкової школи має бути зорієнтований на формування в учителів мотиваційного, когнітивного, процесуально-діяльнісного та рефлексивно-особистісного компонентів готовності, що в кожній ланці неперервної педагогічної освіти (університетській, післядипломній, самоосвітній) набуває відповідної конкретизації.

Таблиця 1

Професійні новоутворення в структурі готовності вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями

Ланки неперервної педагогічної освіти	Основні новоутворення
Університетська	Професійно орієнтовані інтереси і схильності до роботи з обдарованими учнями. Професійні наміри щодо розвитку обдарувань учнів та задоволення їхніх освітніх потреб, стійкі позитивні дієві мотиви досягнення мети роботи з обдарованими учнями. Готовність до самостійної професійно-педагогічної діяльності з обдарованими учнями.
Післядипломна	Отримання досвіду самостійного виконання професійно-педагогічної діяльності у сфері роботи з обдарованими молодшими школярами, професійно важливі для взаємодії з обдарованими учнями якості вчителя початкової школи. Професійно-педагогічна позиція успішного розв'язання професійних завдань, що виникають під час роботи з обдарованими учнями, індивідуальний стиль професійно-педагогічної діяльності з виховання і освіти обдарованих учнів. Кваліфікована робота з обдарованими учнями.
Самоосвітня	Професійний менталітет, пов'язаний з усвідомленням сенсу роботи з обдарованими учнями, ідентифікація з спільнотою вчителів початкової школи, мобільність у виборі технологій навчання обдарованих дітей, гнучкий стиль професійно-педагогічної діяльності. Висококваліфікована, творча професійно-педагогічна діяльність з обдарованими молодшими школярами, самопроекування педагогічної діяльності з обдарованими учнями, вершина (акме) професійно-педагогічного розвитку у сфері пошуку, відбору, освіти обдарованих учнів.

Результативність науково-методичної системи формування готовності вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями забезпечується наявністю технології реалізації авторської науково-методичної системи, визначеними педагогічними умовами (усвідомлення студентами та вчителями-практиками на рівні переконань цінностей і домінант навчання і виховання обдарованих молодших школярів; забезпечення теоретико-методологічного підґрунтя освітнього середовища ВНЗ та закладів ППО, що ґрунтується на пріоритетах особистісно орієнтованої педагогіки; суб'єкт-суб'єктна взаємодія у межах підсистем «викладач – студент», «методист – вчитель» на рівні співтворчості, спрямованої на підвищення суб'єктності кожного з них; андрагогічні засади формування готовності до роботи з обдарованими учнями чинних вчителів початкової школи), поетапною її реалізацією (пропедевтичний, теоретичний, практичний, узагальнювальний).

Технологія реалізації авторської науково-методичної системи відтворює ланки, рівні та етапи формування готовності вчителя початкової школи до роботи з обдарованими учнями в умовах неперервної педагогічної освіти як цілісного циклу.

Висновки. Розроблена авторська науково-методична система дозволяє збалансувати зміст поетапного процесу формування готовності вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями на всіх ланках неперервної педагогічної освіти, усунути розрив між підсистемами неперервної педагогічної освіти, забезпечити наступність освітнього процесу, інтеграцію освіти, науки і практики; ефективно використовувати наукову, навчальну та лабораторну базу закладів вищої та післядипломної педагогічної освіти для залучення педагогів і студентів до професійної діяльності у сфері пошуку, відбору та освіти обдарованих учнів; своєчасно і якісно діагностувати і коригувати професійну підготовку з урахуванням індивідуальних потреб педагога; досягти підвищення рівня потенціалу вчителів початкової школи у роботі з обдарованими учнями.

Література

1. Кравченко Л. М. Наукові основи підготовки менеджера освіти у системі неперервної педагогічної освіти : автореферат... докт. пед. наук, спец.: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Л. М. Кравченко. — Київ: Інститут вищої освіти АПН України, 2009. — 39 с.

2. Мурза С. Манипуляции сознанием / С. Кара-Мурза. – М.: Алгоритм, 2000. – С. 220.

3. Пономаренко Т. О. Теоретико-методичні засади формування управлінської культури керівників дошкільної освіти. – [Електронний ресурс] / Т. О. Пономаренко. – Режим доступу : <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN26/13.pdf>

4. Рыбалёва И. А. Формирование готовности учителя к исследовательской деятельности в процессе непрерывного педагогического образования / И. А. Рыбалёва // Научный журнал «Образование и саморазвитие». – Казань, 2011. – №3 (25). – С.61 – 67.

5. Ушмарова В. Обґрунтування закономірностей і принципів формування готовності вчителів початкової школи до роботи з обдарованими учнями в системі неперервної освіти / В. Ушмарова // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – Бердянськ : БДПУ, 2016. – № 2.